

A könyv meséje ¹

A tárgyak emlékezete

A nagyszalontai nevezetes Csonkatorony ma Arany-múzeumnak ad helyet és a fiútól, Arany Lászlótól ideszármazott tárgyak közt sokaknak különlegesen kedves emlék: Arany János kalapja. A sokat emlegetett fejfedőről az ifjú Kányádi Sándor verset is írt 1955-ben (*Arany János kalapja*). Egyik irodalmárunk (Kusper Judit) nemrég azzal a tisztelte meg, hogy azt mondta: „Az oroszok Gogol köpönyegéből bújtak ki, talán mondhatjuk, hogy mi pedig Arany János kalapjából.” Nem igazán városi kalap ez, világos szürke színű, talán egykor fehér. Nap ellen való, sétálós, öreguras kalapnak tetszik leginkább. De mint látszik, önmagán messze túlmutató jelentése van, már-már szinte szimbolikus. Aranyról készült aztán egy híres fotó 1880-ban, a „kalapos-botos” (A Ráth Mór-féle kiadásban metszetként jelent aztán meg). Bár láthatóan egy másik kalap van Ellinger Ede szép portréján, látszik, hogy Arany kalapja vagy kalapjai nevezetes tárgyak lettek. 1917-ben Kosztolányi is elgondolkodik a kép láttán: *„Itt egy megható alakot bámulok, melyet alig-alig ismernek. A beesett, csontos arcot rövidre nyírt ősz szakáll keretezi, a hosszú haj csapzottan simul előre, a halántékra, a bajusz magyar, az orr egyszerű, de finom, az egyik kéz botot, a másik kalapot tart. Még a szemüvegzsínórt is észrevenni, mely a lehajtott galléron, az ingmellen lelóg, a mellényig. Egy óriás életből egy csöpp bensőség.”*

A múzeumok, levéltárak és könyvtárak híres tárgyai gyakran önmagukon túli jelentőséggel bírnak, egy-egy személyiség, szerző kultusza kivetül az adott darabra. Arany esetében még a kalapnál (és egyéb tárgyainál) is sokkal erőteljesebb ez a spirituális kapcsolat egy kéziratot könyvvel, amely tényleg az Arany-kultusz, de talán a magyar irodalomtörténet egyik legnevezetesebb tárgyi emléke is egyben. Különlegességét nem csak az adja, hogy kié volt és mit tartalmaz, hogy mit jelentett különféle időkben, hanem az is, hogy sorsa és története szinte mikrotörténetileg dokumentálható (ami a százötven évvel ezelőtti dolgokról nem mindig mondható el).

A Kapcsos könyv

Közhely emlegetni a „könyvek sorsát”. De hát tényleg vannak olyanok, melyeknek nem is sorsa, hanem valóságos regénye van. A vékony bőrbe kötött, üres lapokat tartalmazó, lezárható (kapcsos) könyvet Gyulai Pál 1856. augusztus 20-án ajándékozta Aranynek (ezt bele is írta az első lap verzójára, ma is jól láthatóan). A költő egyik híres életrajzírója, Voinovich Géza fel is jegyezte, hogy Gyulai is tanítványától, Nádasdy Tamástól kapta, s e szavakkal adta át a költőnek: *“Legyen a tied, János, neked szebb írásod van, szebb költeményeket is írsz nálam.”* Aztán – már versekkel teleírva, a költő halála után – a Kisfaludy-Társaság gyűjteményébe tartozott, majd annak megszüntetése után, 1953-ban került mostani helyére. Így ma az Akadémiai Könyvtár Kézirattára őrzi K. 510. jelzet alatt. A Kapcsos könyv egy B/5-öshöz hasonló méretű egyedi bőrkötésű

könyv, amely ma 179, részben számozott lapot tartalmaz. Eredetileg talán 200 lapos lehetett, de még feltehetően Arany kitépett/kivágott tucatnyi lapot (ennek nyoma jól látható ma is). Az első 45 lapon található Arany kezeírása és az utolsón néhány töredék. A könyvecske nagy kulturális becsét bizonyítja, hogy az elmúlt fél évszázadban három ún. hasonmás (fakszimile) kiadása is megjelent: 1962-ben Sőtér István utószavával és Sáfrán Györgyi jegyzeteivel, majd Keresztury Dezső tanulmányával 1977-ben és 1982-ben is. Az első ezek közül szürkeárnyalatos képek formájában tartalmazza a könyv lapjait, az utóbbi két kiadás már színes, de ezzel együtt is a ezek a fakszimilék technikailag nem túl jól sikerültek. Értve ezalatt, hogy az eredeti látványát nem egészen adják vissza. Igaz, ez használhatóságukat semennyire nem csorbította.

Maga az, hogy a kézirat (és képmásai) ennyire előtérbe került és maradt, sajátos aurát von az egész anyag köré. Ebben benne rejlik az az egyszerű képlet, hogy valami egyedi, kéziratosságot, ami mindnyájunk kezében lehet, s valami ami kéziratosságban meghaladja és megváltoztatja a nyomtatotthoz képest a szöveg hatását.

Különös és érdekes játéka a sorsnak, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattára ma Arany János egykori „főtitkári lakát” is magában foglalja, tehát a könyvecske kalandos útján visszatért oda, ahol – zömmel – tartalma keletkezett. Fizikai helyét illetően éppen oda, ahol Arany János titoknoki lakásából az egykori cserépkályhája és mellette kedves fotelje ma is látható. (Magyarán, ha a mai kutató beül a Kéziratárba lapozni, nézegetni a könyvet, akkor könnyen lehet, hogy méterekre ül attól a helytől, ahol azt annak idején Arany János használta.)

Az említett „kalandos” kifejezés itt most nem túlzás, hiszen miután a könyv a költő halála után fiához, Arany Lászlóhoz került, az ő özvegye a Kisfaludy Társaságnak ajándékozta. A társaság aztán ereiklyéi között őrizte egészen a 1930-as évekig; akkor az említett Voinovich Géza irodalomtörténész vette magához (benősült az Arany-családba és készülő Arany-életrajzához kívánta felhasználni). Budapest második világháborús ostroma idején a Ménesi úti Voinovich-villa s vele sajnos Arany könyvtára, tárgyi hagyatékának jó része is elpusztult, de a Kapcsos könyv megmenekült. Ugyanis Voinovich már a háború idején egy nagy anyagot átadott az Akadémiának, akik azt kalandos módon át tudták menekíteni, ugyanis egy részük betonhordókba kerülve vészelte át a háborút (bár némelyikre maga Arany írta rá, hogy „Tűzre való!”). A sors úgy hozta, hogy az Arany által tűzrevalónak ítélt kéziratok is fennmaradtak, s valóban csodával határos, hogy Voinovich Géza az Arany által javított „Az ember tragédiája” kéziratot és Arany „Kapcsos könyv”-ét meg tudta menteni a háború viharától, s ezek aztán már beépülhettek az Akadémia gyűjteményébe. A nevezetes „kódex” így aztán az Akadémiai Könyvtár kézirattárába került.

Ez a kis könyv nem a nyilvánosságnak szólt, valahogy Arany úgy képzelte, elrejteti benne kincseit (ehhez jól illett a könyv kulcsra zárhatósága is) és a

műveket, mintegy magának letisztázza benne. Nyilván megfordult a fejében a publikáció, de még bizonytalan volt ebben, halogatta, s addig is a verseket „elbújtatta” az ő kedves Kapcsos könyvébe. Talán még valami játék is lehetett ebben, vagy öreges bohóság. Mindezt a „rejtett állapotot”, ennek intimitását jól mutatják, hogy vannak benne olyan versek, olyan utalások, amiket akkor, amikor megírta, a csendes, visszafogott ember biztosan nem szánta nyilvánosságnak, de még közvetlen környezete tudására sem.

A költő maga is megszólalt az ügyben. Gyulai Pál barátjának írott leveléből világosan kitetszik elgondolása (1877. október 22.): *„Hivatali „szabadságom” kezdetével tehát arra a gondolatra jöttem, hogy unalmas időm rövidítése, egyszersmind a helyzetemből folyó leverő gondok enyhítése végett, ötleteimet jól rosszul versbe foglaljam s így magamnak egy kis szellemi commotiót [itt: szórakozást] szerezzek. Ehhez nem kellett sok nézés; kezemben irón és papír, s olykor egy-két sornak papírra tétele, a mint a gondolat a formába ömlik. Tetszett ez a játék ; könnyen és szabadon dolgoztam, mert közönségre való tekintet nélkül felvettem, sorra megénekeltem beteges élményeimet, panaszaimat, öreg korom apró emlékezeit stb., melyek, nem bánom, ha holtom után nyilvánosság elé jutnak, de most azokkal föllépni eszem ágában sem volt.”*

Ilyenféle bizalmas természetű dolog emlékét őrzi pl az *Ártatlan dac* c. verse a könyvecskében.

*A Tudománynak háza vagyon:
Ennek örüljek hát ma nagyon?
Kell gyalogolni a lelkem agyon
Nyári melegben, téli fagyon.*

...

Ez egy — Aranynak akkoriban érthetően fontos — sérelem emléke. Mindez az Akadémiai feladatával, a „titoknoksággal” (főtitkárnak mondanánk ma) kapcsolatos. 1865-ben, az új palotában főtitkári lakásnak épült lakrészt nem neki a főtitkárnak, hanem idegennek adták bérbe. Arany önérzetében érezte sértve magát. A helyzet azonban nem sokáig maradt így, a csorbát az új elnök, báró Eötvös József már 1867-ben kiköszörülte, a költő haláláig az Akadémia épületében lakott, sőt özvegyét is onnan temették el. Az említett vershez a könyvbe jegyzet is került, ami a erről a „belső használatról” azért erőteljesen árulkodik, amiből a fenti történetet, a versike hátterét pontosan megtudjuk. *„Fekete hálátlanság volna, el nem ösmernem s nyíltan nem hirdetnem a m. t. Akadémiától, érdemen felül, nyert jótéteményeket s több féle kitüntetést; más részről buta kajánság nem örvendenem tudományos előmenetelünk oly ünnepén, minő a nemzet áldozatkészségéből díszesen fölépült házának megnyitása volt.”*

E kicsiny és mégis jellemző mozzanat mutatja, hogy Arany a könyvre sokszor verses naplóként is gondolhatott, annak bizalmas viszonyaitait őrizni óhajtotta, azokat a maga teljességében aligha kívánta közzétenni.

A Sziget

Arany János öregkorának, kései életművének nagyon fontos, talán még emblematikusnak is tekinthető színhelye az 1860-1870-es évek Margitszigete. A Sziget legendás hely volt történeti vonatkozásai kapcsán is, de azzá tették az életmű itt született híres darabjai is. Az ember hajlamos arra, hogy ebben a fenti, tárgyakhoz fűződő viszonyhoz hasonló emblémát lásson. Elképzelni a régi, egykor volt Margitszigetet. Nyilván felmerül a kérdés, hol járt-kelt, hol írhatta ezt vagy azt a verset? Hol voltak *azok tölgyek*? Neki magának olyan fontos helyszín volt ez, hogy egy – különben máig megmaradt – térképet is rajzolt a sziget azon részeiről, amit beszokott járni. Arany különbül a Margitszigetet nemcsak a *Tölgyek alatt* című híres versében énekli meg, hanem a *Toldi szerelmében* is, és egy később kihagyott versszakban magát a Sziget „agg fülemüléjeként” aposztrofálja.

Mindehhez megint csak hiteles forrás áll rendelkezésünkre, maga a költő fia írta körül pontosan a helyzetet néhány évvel apja halála után: *„S valóban, mintha e régóta táplált óhajítás még megtört testének gyöngeségén is győzedelmeskedett volna, mikor végre 1877-ben hivatalát letehetette, csaknem megifjodott kedvvel és kitartással kezdett munkához. Akkor nyáron, a Margit-szigeten két hó alatt több költeménye készült el, mint - az 1861-63 éveket kivéve - huszonöt év óta együtt véve. Kedvvel, kitartással, mondhatni "egy lélekzet alatt" megírt egy egész sorozat lyrai verset, balladát, genret.*

Volt egy kulccsal zárható Kapcsos könyve, mellyel valamikor régen GYULAI ajándékozta meg; ezt hóna alá fogta, elindult vele a sziget néptelenebb útain s háborítatlanul mélézgatott, írva, ha jött az ihlet perce, vagy gyönyörködve a szorgalmas kertész munkálkodásában, a kivel szívesen el-elbeszélgetett. ... A Kapcsos könyv tiszta lapjai gyorsan kezdtek telni, de jó ideig nem mutatta senkinek, még anyámnak és nekem sem. Mert naiv öröme telt benne, nemcsak ez időben, hanem már régebben is, ha egy-egy kész munkával lephette meg azokat, a kikről tudta, hogy az ily meglepetés nekik örömet okoz. Mi pedig azzal igyekeztünk viszonzni e gyöngédséget, hogy nem kérdeztük mit dolgozik, sőt nem is mutattuk, hogy észrevennők, ha valamin dolgozott. A korai kérdezősködés háborgatta; röstellte ha valaki figyelemmel kíséri, mivel tölti az idejét. E részben is teljes függetlenségre és szabadságra volt szüksége. Várni kellett, míg ő maga önkényt mutatja meg a kész művet. A Kapcsos könyv tartalmával ez nem egyhamar következett be...”

Bár a Margit-híd 1876-ban megépült (mint arra éppen Arany *Hídavatása* is emlékeztet), de a Margitszigetet akkor még nem kötötte össze a szárazfölddel. Ez azt is jelentette, hogy sokkal ritkábban látogatott, vadregényesebb és csendesebb hely volt a mainál. Feltehetőleg Arany is, ha kedves helyére akart jutni, evezős csónakos révést vett igénybe, a pesti oldalon a Vízafogónak nevezett városrészben könnyen találhatott ilyet. Aztán meg 1869-től kis gőzösök (a Fecske, a Hattyú és a Súlyom) is jártak a szigetre, tavasztól késő őszi reggeltől estig félóránként, a téli időszakban ennél ritkábban.

Őszikék

Mivel a Kapcsos könyv egész kontextusa mindig „öregkori”, talán sokan nem is tudatosítják magukban, hogy a Kapcsos könyv eredeti ajándékozásakor Arany mindössze 39 éves volt, s a Kapcsos könyv első bejegyzései is viszonylag koraiak. Így igazából a Kapcsos könyvnek két korszaka van.

Az ajándékba kapott szép könyvecskébe belemásolta, szinte hibátlan tisztázatlanban a *Szondi két apródját*, de még ugyanazon (1856-57) években további hat vers került bele. Az 1865 és 1871 közötti években is fél tucatnyi művel gyarapodott a gyűjtemény, köztük néhány valóban legbelsőjét érintő esemény és azok művészi reflexiói következtek, így az említett keserűség a főtitkári lakás kapcsán, aztán kedves leányának Juliskának betegsége, halála, majd az unoka sorsa (Szél Piroska) feletti aggodalmak. S egyáltalán: az öregedés fáradalmi és fájdalmi. Aztán évekig semmit se írt a könyvbe. 1877-ben viszont, az akadémiai feladatoktól megszabaduló hatvanéves költő tiszta lapot nyit, felírja *Új folyam*. A dátumot is odaírja, ceruzával. S mellette, talán később beírt szintén ceruzás ciklus-cím: *Őszikék*.

Mindjárt egy verset is rendelt hozzá, hogy a címet megmagyarázza. Érdekes, a magyarázat ugyan az elképzelt olvasónak szól, de olyan a humora, jellege, hogy egyben arra is utal, hogy ezt így Arany nem közlésre, hanem csak „belső használatra” szánhatta:

„Őszikék”

(Ez új gyűjtemény szándéklott címe)

*Olvasó, ha fennakadsz, hogy
Könyvem címe „Őszikék”,
Tudd meg: e néven virágok
Vannak ősszel, és -- csibék.*

*Ha virágok: a deres fű
Hantját szépen színezi;
Ha csibék: ez is megjárja,
Ki olyanra éhezik.*

*A virágnak nincs illatja,
Ha megcsapta őszi dér;
De csibének húsa, vére --
S a konyhában többet ér.*

(1877. aug. 13.)

Megint érdemes Arany Lászlót meghallgatni: „Vajon ő maga voltaképpen minő szándékban volt a Kapcsos könyvébe zárt költeményekkel, mikor azokat írta: alig mondhatnám meg. Mintha csak a maga kedvére dalolgatott volna; a nyilvános közzétételre eleinte aligha gondolt. Később volt egy idő, mikor azt tervezte, hogy egy részöket kinyomatja kézirat gyanánt *ŐSZIKÉK ... cím alatt vagy ötven példányban s szétosztja barátai és rokonai között. E szándékára azonban GYULAI tréfásan azt jegyezte meg, hogy az nagyon aristocraticus: "Te, János, már ide s tova írónak sem akarnád tartani magadat, s úgy beszélsz, mint valami nagy úri dilettáns, aki kerülni akarja, hogy a közönséges írók közé elegyedjék." Ezzel az észrevétellel persze egyszerre el volt vágva a külön kiadás útja. Másszor, úgy látszik, arra gondolt, hogy e verseit kéziratban hagyja maga után...*”

Az őszikék névről persze először a virágra gondolhatunk a metaforikus értelmezésen túl (rendszerint nevén: *Colchicum autumnale*). Borbás Vince botanikus doktor, a Pallas Lexikonban, csak néhány évvel Arany halála után azt írja, hogy az „igen elterjedt kikiricsfajta. Késő ősszel virágzik, szinte levéltelenül, csak a virág látszik. ... s gyakran úgy tetszik, mintha valaki leszaggatott pusztai virágokat szurkált volna a száradó őszi fű közé ... már a régiek is ismerték és efemeron-nak (a.m. egy napra való v. mulékony) nevezték, s azt hitték róla, hogy a gumójától még aznap meg kell halni...” (Mai szemel azt gondolhatnánk, Borbás doktor nem csupán a flóra kitűnő szakértője volt, de a költészetet is rendkívüli módon értette.)

Ha a keletkezett és beírt versek dátumait nézzük: július 3., július 6., július 7., július 9., július 9., július 12., július 12., július 14., július 15., július 21. — az első tíz „őszike-vers” születésének (tisztázatának?) dátumai ezek. Gondoljunk bele, milyen művekről is beszélünk? Nem lehet nem érezni, hogy egy igazi alkotási hullám indul el, szinte érezni, hogy a feladattól való megszabadulás és a természetes helyszín (természetes sziget a nagyvárosi kőtengerben) hogy inspirál. Sorban jönnek: *Epilógus, Vásárban, Tamburás öreg úr, Honnan és hová, Tengeri- hántás...* és a többiek. Az sem zárható ki, hogy eleinte Aranyt egy zárt ciklus gondolata foglalkoztatta, hiszen később ad nevet a versek ezen körének („Ez új gyűjtemény szándéklott címe”), mintha akkor határozná el, hogy egy bonyolultabb ciklusszerkezet kialakításába kezd. Ennek megvalósulását aztán megakadályozhatta Gyulai és a család kuncsorgása, hogy válogasson és adjon ki a rejtett kincsek közül legalább néhányat. Ezek önálló, ciklus-rendezőelv nélküli közreadása aztán a tervet felboríthatta.

A regényes történet, a kézirat sorsa és titkai mellett azonban az „Őszikék” tartalma az, ami igazán lázba hozta az utókort. Babits nevezetes bonmot-ja („zseni a nyárspolgár álarcában”) óta, de már az előtt is irodalmárok, gondolkodók sokasága futott neki, hogy a sajátos elzárkózást és modernitást az egykori Petőfi-barát költő időskori verseiben megmagyarázza. Ezek a dolgozatok irodalomtörténetírásunk nagy és jelentős tanulmányai lettek. Ilyen értelemben azt is mondhatjuk, hogy az időskori Arany, a *Kapcsos könyv* és az *Őszikék* nem csupán tisztázandó feladatot adtak az utókornak, de újra és újra értelmezhető és

értelmezendő örökséget is. Csak néhány fontosabb név és állomás ezen az úton: Péterfy Jenő (1888), Sőtér István (1962), Keresztury Dezső (1977), Barta János (1980), Szegedy-Maszák Mihály (1981), Bori Imre (1985), Kerényi Ferenc (1996), Eisemann György (2006) és Hász-Fehér Katalin (2009)...

Az Őszikék intim világában rekonstruálni lehet valami „idilli” Margitszigetet, romantikus romokkal, szállókkal, kerti asztalos vendéglőkkel, a fedett ponyvás kocsikkal, talán omnibuszokkal is, hogy abba helyezzük el a költőt. Nyilván a felszínen van/lehetséges ez is. Az utolsó években látjuk a visszatérés vágyát a gyerekkori élményekhez, tisztasághoz, egyfajta szép harmóniák keresését. De aztán mintha valamit pótolni is akarna, valamit nem elszalasztani, hiszen meglepő módon, egy igen intenzív költői kísérletnek, egy megújulási mozzanatnak is tanúi vagyunk. Arany betegségről panaszkodik, elszigeteltnek és idősnek látszik számunkra, de közben a Kapcsos könyv őrzi költői „modernségét”, megújuló (bátor és bátortalan) költői invencióit. Ezt akkoriban így szinte senki nem veszi észre. Sőt mondhatjuk, Gyulai Pál konzervatív akadémikus megfontolásai mellett nem is merné senki észrevenni, így majd a Nyugat nemzedéke fedezi fel igazán, ekkor értelmeződik át az Arany kései lírája és kap valamiféle új helyet a költői kánonban. Lehet, hogy az említett intimitásra vágyás, a féltékenység, a zártság (és annak kulcsra zárható tárgyasulása, a „Kapcsos könyv”) pont erről mesél: *nem tudom, nem vagyok benne biztos, hogy szabad-e azt csinálni és úgy, ahogy azt én teszem? illik-e ezt másnak is látnia?? ...*

Ezzel az útkeresésével – sokak szerint – egyfajta „paradigmaváltás” felé veszi Arany az irányt, hisz új formák kapcsolódnak új jelentésekkel, és főként új kapcsolódásokkal az olvasókhoz. Korszerű szempontok szerinti és alapos vizsgálatokkal akár arra is juthatunk, hogy maga a költői magatartás, s nem csupán a művek stíláriis jegyei, tartalmi elemei mutatnak néha arra, ami emlékeztet a modernre, sőt időnként a posztmodernre is. Természetesen a korszakok és kánonok közti áthallás veszedelmes terület. De azért azt tudjuk, hogyha az akadémikus tudományosság nehezen is bánik el vele, megtörténe az „áthallások”. Hiszen előfordulhat, hogy valaki a hazai elnyúló reneszánszban lefordít egy manierizmuson túli, teljes érettségű barokk művet. S ezzel létrehoz valamit, ami valójában még nincs is... Ez valami olyasmi, mint amikor az angol művészettörténet-hallgató Turner kapcsán az impresszionistákat véli már látni és idős mestere lepisszegi és próbálja rendhez szoktatni és elbizonytalanítani. A dolgok története lineáris, mondhatná szigorúan.

*

Mondják, bőven túl volt már a hetvenen Tiziano, amikor kortársait is megdöbbsentve valami egészen új módon kezdett el festeni. Sokan azt hitték, hogy a vonalas rajzról, a precíz ecsetkezelésről való lemondás inkább csak öregkori hóbort, vagy egyszerűen a mester szeme romlott meg olyannyira, hogy már aligha lát tisztán. Egyes feljegyzések azt is elárulják, hogy utolsó képeit már

részben nem is ecsettel, hanem ujjával festi, s közben a fények és árnyak, színek különös összhangjáról beszél... Ezek az időskori képek ma is feladják a leckét a szemlélőnek a velencei Akadémia Tiziano-termében, ha éppen a hagyományos korszakstílusok szerint szeretné besorolni a legnagyobb velencei kolorista utolsó néhány alkotását. A művészettörténeti szakirodalomban pedig újra és újra felbukkan a merész ötlet: vajon nem ennek az öregembernek a 16. század hetvenes éveiben festett furcsa képein bukkan föl mindaz először, amit azután a francia festők a 19. század végén külön irányzatként, programként művelnek majd? (S ha ez igaz, akkor valami örök festőiség, alapvető művészi látás ez vagy csak valami rendkívüli áthallás?)

Ritka pillanatai ezek a művészet és irodalom történetének, amikor az agg mester – az idős korából látszólag természetesen következő konzervativizmussal szemben – utolsó munkáiban mintha előre szaladna az időben, megszabadulva konvencióitól (engem már nem érdekel a közönség és a kritika sem!). *Úgy alkot, ahogy akar, ahogy legbelülről jön, ahogy eddigi egész pályája tapasztalata adja, azt fejleszti szabadon, s láthatatlan szálakkal összekapcsolja így az általa képviselt múltat s a megsejtett jövőt...*

Talán gondolhatunk így arra is, hogy Arany János csodálatos öregkori fellángolásában szintén megtette ezt. A magyar költészetnek így egyedülálló dokumentuma az a kis kulccsal zárható könyv, amelybe – többek között – az utolsó évek kifinomult, összegző és helyenként nagyon is a jövőbe mutató versei kerültek. Ez az öregkori ciklus egy, csak ősszel és röviden virágzó növény, egy kikericsfaj, az őszi ke nevére játszik. Ki tudja Arany érezte-e, tudta-e, tervezte-e mindezt, amikor a tizedik lapra odakanyarította – utólag egy halványan fogó ceruzával – a cikluscímet: *Őszikék*? Tudatos volt-e ez a kísérlet, vagy csak a kötöttségektől megszabadult tehetség ösztönös és zseniális pillanatainak tanúi vagyunk?

A Kapcsos könyv időskori lírája és balladaköltészete mindig is kitüntetett figyelmet kapott, Babits-nemzedék utáni szakirodalomban különös súllyal szerepelnek az *Őszikék* „ciklus” versei. Sokak szerint az irodalmi örökség ezen része kicsit talán el is fedte a Kapcsos könyvet éppen *megelőző* korszak (az 1850-es évek) erőteljes líráját, aminek tragikusabb hangoltsága felkavaróan mély és emberi. Ma már elmélázhatunk azon, hogy ezeknek a szólamoknak – az *együttes és folyton gazdagítható* – megszólaltatása nem az utókor önző, de boldog nyeresége-e?

Kokas Károly

¹ Az itt felhasznált és idézett források – és a téma egyéb vonatkozásai – megtalálhatóak az általunk készített virtuális kiállításban a szegedi Klebelsberg Könyvtár honlapján és a Magyar Elektronikus Könyvtárban is: <http://mek.oszk.hu/00500/00596> – 2017. szeptember 18.